

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ І РОЗКОЛ В ОУН

В історії України, в якій тісно переплелася героїчне і трагічне, постійно стояло питання взаємин між лідером та його оточенням. А надто загострювалося воно в роки національно-визвольних змагань і в періоди утвердження державності. Проблема взаємовідносин членства Організації Українських Націоналістів напередодні Другої світової війни і розколу в ОУН на її початку так і не вирішена в сучасній українській історіографії. Більшість дослідників керується довідкою, наведеною в «Енциклопедії Українознавства»: «У 1940 році стався розкол в ОУН на еміграції на тлі тактичних, психологічних та персональних розбіжностей, що почали наростати вже у 1930-х рр.»¹. Постає низка запитань: чи неминучим був розкол ОУН?; чи передбачав Євген Коновалець такий значний поворот подій?; як оцінити роль соратників полковника в цих трагічних процесах?; чи правильно було обрано тактику боротьби обох ОУН у роки війни та в повоєнний час? тощо.

Отож, хотілося б висловити деякі думки щодо ролі взаємин Є. Коновальця з лідерами українського визвольного руху в 20—30-х рр. минулого століття. Адже ця проблема має не тільки науково-історичну вагу, — вона досить актуальна і нині. Цікаво, що провідні політологи минулого передбачали сьогочасні процеси. Так, ще 1925 р. відомий історик В'ячеслав Липинський писав: «По упадку большевицької чи польської влади в Україні буде у нас не “всенародна радість”, як це буває звичайно у визволених націй поневолених, а — характерна для всіх недержавних націй — анархія і внутрішня різня між українськими людьми [...]»².

Очевидно, що вже на зламі 1919—1920 рр. Є. Коновалець усвідомлював складність ситуації та передбачав затяжну боротьбу за визволення українців з-під влади чужинецьких режимів. Його погляди на розвиток подій в Україні збігалися з позицією Симона Петлюри, якого він вважав людиною кришталево чесною, некорис-

¹ *Енциклопедія Українознавства // Словникова частина. — Львів, 1996. — Т. 5. — С. 1865.*

² *Липинський В. Народи поневолені і народи недержавні // Політика. — 1925. — № 1. — С. 5.*

ливою, великої віри й енергії. В серпні 1920 р. на з'їзді військовиків у Празі, в якому брав участь полковник, Головному отаманові армії УНР було запропоновано досить реалістичний план: відтягнути українські війська з противбільшовицького фронту в Карпати і пропустити більшовиків через Польщу в Західну Європу. Передбачалося, що Антанта розіб'є їх, визволить країни Східної Європи від російського імперіалізму, і тоді нарешті позитивно вирішиться питання державності України на всіх її етнічно-історичних землях³. С. Петлюра цей план відкинув, залишаючись вірним Варшавському договору з поляками, котрі, зрадивши, невдовзі підписали з більшовиками Ризький договір, за яким було поділено українські землі.

В цих умовах уряд ЗУНР та галицькі політичні сили, які надіялися на міжнародне право та політичну порядність демократичних держав Заходу, бачили в суверенній Галицькій республіці початок відродження Української держави. Заклик Євгена Петрушевича про те, що «Галицька держава буде [...] кінцевою і єдиною базою для консолідації великої України, щоб приступити до неї у принагідний момент», підтримала Українська Військова Організація (УВО). Але її Командант був налаштований не так оптимістично: «Моя особиста думка, що далеко більше є даних, що Галичина буде польською»⁴.

У той час Є. Коновалець, який очолював товариство «Молода Галичина» і УВО, підтримував зв'язки з усіма еміграційними урядами і у своїй діяльності стояв на соборницьких позиціях, поділяючи думку С. Петлюри, що «шлях для Української Державності стелиться через Київ, а не через Львів»⁵. Тому, поширюючи діяльність УВО на Наддніпрянщину, полковник підтримував інтенсивні контакти з Партизансько-повстанським штабом генерала Юрка Тютюнника, а його соратники полковники Юрій Отмарштайн і Роман Сушко стали активними учасниками Другого зимового походу військ УНР. Водночас, у Є. Коновальця не було ілюзій щодо подальших військових дій. Очевидно, він досить ретельно проаналізував

³ Коновалець Є. *Причинки до історії української революції* // Київ. — 1991. — № 11. — С. 119.

⁴ *Листи Євгена Коновальця* // Євген Коновалець та його доба. — Мюнхен, 1974. — С. 254.

⁵ Петлюра С. *Лист до Гуменюка* // *Статті*. — Київ, 1993. — С. 330.

історичні уроки, пов'язані зі втратою Україною державності, також безпосередньо вивчив поведінку ворогів.

Супротивники, своєю чергою, тримали на оці діяльність лідерів українського визвольного руху. Більшовики постійно направляли добре вишколених агентів-пропагандистів до галичан, щоб посварити їх із наддніпрянцями. У цих умовах частина українського політикуму, в тому числі голова ЗУНР Є. Петрушевич, піддалися так званим «зміновіховським» настроям, інспірованим більшовицькими спецслужбами. Є відомості, що Є. Петрушевич планував переправити всю галицьку еміграцію до Харкова, але Є. Коновалець і відомий політичний діяч Галичини Володимир Целевич його відрадити⁶. Проте десятки тисяч емігрантів з різних причин таки виїхали в УСРР. Тільки з військового табору Юзефова (ЧСР) поїхало 800 українських вояків на чолі з полковником Грицем Коссаком, який наївно сподівався: «[...] я ще буду головним комісаром у Львові»⁷.

Проникли агенти більшовиків і в УВО. Так, архівні матеріали засвідчують добру поінформованість ГПУ про наради, які проводив Є. Коновалець 1922 р., поширюючи діяльність УВО на Схід⁸. У самій організації поділяв радянське позицію диктатора ЗУНР начальник служби розвідки Осип Думін, який уже в січні 1920 р. був одним із ініціаторів створення комуністичних гуртків серед інтернованих українських воїнів у чехословацькому таборі в Німецькому Яблонному⁹. О. Думін використовував особисті амбіції Є. Петрушевича і налаштовував його проти голови УВО.

Полковник Є. Коновалець мав беззаперечний авторитет в українських політичних колах як у краю, так і на еміграції. Він виступив рішуче проти контактів з більшовиками. Тоді заходами радянської агентури робилися спроби усунути Є. Коновальця з посади голови УВО. Так, 1923 р. після декількох нарад повноваження Верховної команди УВО вирішено передати військовому міністерству ЗУНР. За даними польського командування Львівського воєнного округу, між Львовом, Кам'янцем-Подільським і Харковом постійно курсували

⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань (далі – ЦДАГО) України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1035. – Арк. 55.

⁷ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 259. – Арк. 188.

⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1016. – Арк. 14.

⁹ Там само. – Спр. 172. – Арк. 82.

кур'єри, які налагоджували контакти між комуністами і увістами¹⁰. Згодом, коли О. Думіна виключили з УВО, а кермо в організації знову перебрав Є. Коновалець, група Є. Петрушевича створила Західно-українську народно-революційну організацію (ЗУНРО). В її відозві прозирає позитивне ставлення до Української радянської республіки, а до поляків — негативне¹¹. У 1928 р. ЗУНРО, не здобувши підтримки населення Західної України, припинила свою діяльність.

Отже, у 1920-х рр. Є. Коновальцю вдалося зберегти УВО як необхідний збройний чинник у визвольній боротьбі українського народу.

Зі створенням Організації Українських Націоналістів Є. Коновальцю вдалося залагодити низку конфліктів, пов'язаних із влиттям УВО в ОУН. Очевидно, що симпатії полковника були на боці молодих оунівців, хоча цього й не хочуть визнавати деякі сучасні дослідники. Зокрема, відомі львівські історики Микола Литвин і Кім Науменко доводять, що голова ОУН мав гострі дискусії з керівником Крайової езекутиви (КЕ) ОУН на Західно-Українських Землях (ЗУЗ) Степаном Бандерою з приводу бойових акцій¹².

Тут важливо простежити еволюцію поглядів керівника УВО-ОУН на зміну ситуації. Так, ще на початку 1930-х рр. голова ОУН зауважив дві тенденції у розвитку організації: еміграційно-політичну і крайово-бойову. З часом вони вступили між собою у протиріччя, з'явилися розходження між Проводом Українських Націоналістів (ПУНОм) і КЕ ОУН на ЗУЗ. Еміграційні політики бажали повністю підпорядкувати собі діяльність крайовиків, обмежити їхню бойову активність; на це Є. Коновалець відповів, що вилучити терор з діяльності ОУН може тільки Конгрес ОУН. Для багатьох старших увістів стало несподіванкою проведення у липні—вересні 1930 р. масової протестаційно-саботажної акції проти польської окупаційної влади, яку організував чільний бойовик УВО-ОУН Роман Шухевич за дорученням Юліана Головінського, тодішнього голови КЕ. Є. Коновалець про заплановані саботажі висловився так: «[...] або мене за них благословлятимуть, або проклинатимуть»¹³. Також на закиди

¹⁰ Центральний державний історичний архів (далі — ЦДІА) України у м. Львові. — Ф. 205. — Оп. 1. — Спр. 913. — Арк. 2–4.

¹¹ ЦДАГО України. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 416. — Арк. 1.

¹² Литвин М. Р., Науменко К. Є. Військова еліта Галичини. — Львів, 2004. — С. 124.

¹³ Андрієвський Д. Обставини 30-х років і Провід Українських Націоналістів // Євген Коновалець та його доба. — С. 655.

представників так званої «легальної опозиції», яка різко критикувала бойові акції та численні атентати ОУН, полковник відповів: «Вони всі (наші партії) хочуть спокою і мирного співжиття, і те їх дратує, що хтось їм той спокій заколюче і змушує їх придумуватися над тим, що вони роблять»¹⁴. І тут же зазначив: «Діяльність легальних партій великою мірою уможлиблюють працю підпілля»¹⁵.

Отже, відбувалося взаємне доповнення двох політичних тенденцій у Західній Україні, яке сприяло залученню якнайширших народних мас до активної суспільно-політичної та громадської діяльності.

Є. Коновалець, щоб налагодити тісну співпрацю західноукраїнських оунівців та емігрантів, постійно переводив людей із краю на роботу в Провід ОУН — Івана Габрусевича, Ярослава Барановського та ін. Він доручив С. Бандері та його соратникам остаточно об'єднати УВО і ОУН, що відбулося 1933 р. Після відомого провалу КЕ й арешту провідного активу в 1934 р. Є. Коновалець перевів ретельне слідство. Згодом, на апеляцію відомих крайовиків — Зенона Коссака, Олекси Гасина та Р. Шухевича — він вирішив замінити Лева Ребета на Р. Шухевича на посаді провідника КЕ ОУН на ЗУЗ. Також дав дозвіл підготуватися до спроби звільнити С. Бандеру з ув'язнення.

Вже на зламі 1920—1930-х рр. у самому ПУНі накреслилися серйозні розходження, які стосувалися кадрових призначень і тактики подальшої діяльності ОУН. Члени ПУНу Омелян Сенік, Р. Сушко та ін. «протиставилися авторитету Коновальця, створивши щось в роді Директорії». Під час перебування за океаном О. Сенік хвалювато заявляв, що Коновальцю не довго залишилося керувати в ОУН, тим самим підриваючи авторитет голови націоналістичної організації. Для того, щоб «урятувати єдиний провід ОУН на чолі з Коновальцем», до Європи з Америки терміново приїхав відомий політичний діяч, колишній представник уряду ЗУНР у США Лука Мишуга¹⁶.

Очевидно, полковник передбачав, що розходження в організації призведуть до розколу. Своє бачення проблеми він висловлював так:

¹⁴ Цит. за: Онацький Є. Євген Коновалець і ПУН перед проблемою розбудови ОУН в Україні // Євген Коновалець та його доба. — С. 688.

¹⁵ Цит. за: Врецьона Є. Мої зустрічі з полковником // Там само. — С. 479.

¹⁶ ЦДІА України у м. Львові. — Ф. 309. — Оп. 1. — Спр. 2044. — Арк. 22.

«На Західних Землях той рух виявляє більше радикальні тенденції, ніж це декому з нас бажане. Не виключене, що ми вже в недалекому часі опинимося супроти того руху в ролі батьків, без вирішального впливу на його дальший розвій. З того ми мусимо, як ті, що себе вважаємо Проводом — точно здати собі справу, коли одного дня можемо опинитися в досить неприємному становищі. Молодечий націоналістичний рух на Західних Землях нас не толерує, я певний, одначе, що з його скріпленням і внутрішнім оформленням він, коли ми не намагатимемось знайти спільну мову, витворити свій власний провід [...] не виключене, що з бігом часу ми опинимемося в ролі УНР, себто станемо центром, що об'єднує соборницьку еміграцію без зв'язку і впливу на події на українських землях [...] Людям із назкрізь еміграційною психікою, що живуть уже 10 років у нормальних умовах культурних європейських держав, важко стояти на чолі революційного руху [...]»¹⁷. У 1938 р., звертаючись до одного зі своїх соратників Є. Коновалець передбачав: «Товаришу Бойків! Зближається нова війна, що нас розділить. Ми знайдемося по обидвох боках фронту, але завжди всі мусимо змагати до одного і того самого — боротися за здійснення нашого національного ідеалу — самостійної соборної України»¹⁸.

З цього випливає, що голова ОУН був прихильним до крайовиків, толерував їх і фактично усунув від справ чільних діячів ПУНу — О. Сеника, Миколу Сціборського. Навіть підготовку до Другого конгресу ОУН він доручив представникові молодого покоління націоналістів Ярославу Стецьку.

Крім внутрішніх протиріч, до розколу вела наявність в організації ворожих агентів. Ще на етапі становлення ОУН у першому Проводі були виявлені співробітники чужоземних розвідок: Петро Кожевників — німецької та Леонід Костарів — радянської. Обоє викриті на початку 1930-х рр. і виключені з організації. Активізувалася ворожа діяльність у другій половині 1930-х рр. Розширення впливу ОУН особливо непокоїло більшовицьку владу. Ще на початку 1934 р. до члена ПУНу М. Сціборського прийшов так званий «Іван Іванович», нібито лікар із Харкова, який пропонував йому співпрацю та схиляв до повернення на Східну Україну.

¹⁷ Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931-1932. — Торонто, 1981. — С. 393–394.

¹⁸ Книш З. Б'є Дванадцята. — Торонто, б. р. — С. 105.

Стривожений М. Сціборський писав в одному з листів: «Я ж Вам і Вірі (псевдонім Є. Коновальця. — І. Г.) тверджу, що маємо при собі десь дуже БЛИЗЬКО їхню людину, яка подає їм такі відомості, які може мати чоловік лише нашого найближчого оточення. Іван Іванович знає дуже багато подробиць про членів ПУН [...]»¹⁹.

У довіру до керівництва ОУН втерлися більшовицькі агенти: Хом'як, Приймак, Полуведько. Можливо, і ще дехто, невідомий нам. Добре розібравшись у діяльності та у взаємовідносинах членства організації, більшовицька агентура вирішила завдати удару по Проводу ОУН — ліквідувати полковника Є. Коновальця. Наказ давав сам Йосиф Сталін: «Наша мета — обезголовити рух українського фашизму напередодні війни і змусити цих бандитів знищувати один одного в боротьбі за владу»²⁰.

З приводу трагічної загибелі полковника Провід ОУН повідомив членам організації та українській громадськості: «Москва знала кого вбити, Москва розуміла, що Є. Коновалець — це Україна, а Україна — це Є. Коновалець. Але помиляється ворог, коли думає, що вбив ідею, вбиваючи її найбільшого поборника!»²¹. Впливовий часопис «Діло» зазначив: «Атентат на Євгена Коновальця свідчить про величезну актуальність воєнного конфлікту та про панічний страх перед ним у совітській верхівці»²².

Справді, радянське керівництво вбачало в діяльності українських націоналістів реальну загрозу зриву своїх експансіоністських планів щодо європейських країн. З цього приводу однозначно висловився у липні 1940 р. міністр закордонних справ СРСР В'ячеслав Молотов у розмові з міністром закордонних справ Литви В. Креве-Мицкявичусом: «Геніальний Ленін не помилявся, запевняючи нас, що Друга світова війна дасть змогу нам захопити владу в усій Європі, як Перша світова війна дала змогу захопити владу в Росії»²³.

У 1920 р. український визвольний рух фактично оборонив європейські країни від поширення російської комуністичної революції.

¹⁹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВО) України. — Ф. 3833. — Оп. 3. — Спр. 1. — Арк. 174—175.

²⁰ Судоплатов П. Спецоперации. Лубянка и Кремль. 1930-1950 годы. — Москва, 1998. — С. 39.

²¹ Гулик І. Євген Коновалець: за Україну, за її волю... // За вільну Україну. — 1992. — 14 червня.

²² Діло. — 1938. — 31 трав.

²³ Україна у міжнародних відносинах ХХ століття. Навчальний посібник / За заг. ред. Я. Й. Малика. — Львів, 2004. — С. 154.

ОУН ставила своїм першочерговим завданням «підготувати український загаль до того, щоб у випадку якихось міжнародних комплікацій українська нація була зріла до тих подій та щоб при розвитку тих подій була вона підготована до створення своєї держави». Свого часу викриваючи ворожі інтриги, голова ОУН Є. Коновалець наголошував: «Мені тепер йдеться про те, щоб ворогам і противникам показати, що не зважаючи на їх інтриги, ми маємо такі сильні моральні основи, що з ними їм боротися нелегко»²⁴. Щоб досягти поставленої мети, націоналісти втілювали в життя теорію перманентної революції. Свій погляд на її підготовку висловив полковник Є. Коновалець, заявляючи: «Національна революція то, на мою думку, поняття ширше, ніж саботажі, терористичні акти, навіть масові заворушення, чи навіть повстання. Це засоби. Національна революція як рух, який повинен в основі зробити переворот, то не тільки фактичний, але й психологічний в усьому нашому народі. Націоналістичний рух мусить далі створити всю ту необхідну, на мою думку, систему, яка після проведення революції могла б забезпечити українську державність перед небезпеками і взагалі в цю ж хвилину подати обриси тієї держави»²⁵.

Напередодні нової світової війни оунівці досить оптимістично бачили роль України в прогнозованому новому світовому устрої: «Наша революція — це початок здійснення історичної місії України, ми несемо визволення слабшим від нас народам Сходу Європи, за те приєднуємо їх до нашої системи свободних політичних союзів і силою тієї політичної співпраці здобуємо для України належне їй місце в укладі політичних сил нової Європи»²⁶. Планувалося, що Україна стане важливим чинником у східноєвропейській політиці, організує та очолить боротьбу всіх поневолених московським більшовизмом народів: «Українська справа є справою європейсько-інтернаціональною. Маємо всі дані ототожнювати наші інтереси з інтересами цілої Європи і спиратися на європейську солідарність проти Сходу»²⁷. Діячі ОУН були переконані, що «самостійність України унормує рівновагу на європейському континенті

²⁴ Цит. за: Кордюк Б. Євген Коновалець — військовий і політичний організатор // Євген Коновалець та його доба. — С. 962.

²⁵ Цит. за: Онацький Є. У вічному місті... — С. 423.

²⁶ Колодзінський М. Українська воєнна доктрина. — Торонто, 1957. — Ч. 1. — С. 8–9.

²⁷ ЦДАГО України. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 265. — Арк. 75.

в трикутнику — Україна-Німеччина-Італія, в парі з трикутником в Азії — Україна-Японія-Англія»²⁸.

Після смерті Є. Коновальця ПУН очолив так званий «тріумвірат» — О. Сенік, Я. Барановський, М. Сціборський. Вони оголосили «усний заповіт», який нібито залишив полковник і відповідно до якого на пост Голови ОУН він рекомендував Андрія Мельника. Сам полковник А. Мельник відійшов від військово-політичної діяльності. До вересня 1938 р. він був у Львові адміністратором лісових угідь митрополита Андрея Шептицького. Пізніше О. Сенік хвалився: «Я властиво витягнув Мельника з ліса і поставив його на вождя»²⁹. Згодом, розібравшись зі справами й усвідомивши їхній реальний стан, А. Мельник 22 травня 1939 р. заявив про складання повноважень Голови ПУНу, пояснюючи це так: «Моя остання спроба ціною моєї власної особи рятувати від загину українську справу. Так лише і лише так треба розуміти нинішню подію»³⁰. Проте А. Мельник свого наміру так і не реалізував. Також не використав він нагоди звільнити дискредитованих членів Проводу на Другому зборі ОУН, який відбувся в Римі 27—29 серпня 1939 р. Очевидно, полковник потрапив під вплив облесливих людей, які постійно підігрівали його вождівські амбіції.

З початком світової війни з польських тюрем звільнилося декілька тисяч оунівців, у тому числі С. Бандера. Від вересня 1939 р. до червня 1941 р. центром української політичної еміграції був Краків. У січні 1940 р. С. Бандера та провідник КЕ ОУН на ЗУЗ Володимир Тимчій зустрілися в Римі з А. Мельником. Напередодні О. Сенік намагався завадити цій зустрічі, пропонував навіть відібрати закордонний паспорт у С. Бандери. В розмові з головою ПУНу представники від ОУН в Україні виклали своє бачення стану речей в організації та запропонували концепцію подальшого розгортання визвольного руху. Вона зводилася до такого: а) провести конкретні кадрові зміни в Проводі організації, усунувши тих людей, які були запідозрені у зв'язках з ворожими агентурами; б) зберегти нейтралітет у війні між Німеччиною та західними державами; в) пристосувати подальшу діяльність ОУН до внутрішньої ситуації в Україні і

²⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 3. — Спр. 1. — Арк. 49.

²⁹ Там само. — Оп. 2. — Спр. 27. — Арк. 39.

³⁰ Косик В. Розкол ОУН (1939-1940): 36. документів. — Львів, 1997. — С. 11–12.

не пов'язувати її з будь-якою стороною. Тобто провідний актив ОУН (С. Бандера, В. Тимчій, Р. Шухевич, Степан Ленкавський, Я. Стецько, Богдан Кравців, Микола Климишин та ін.), який згодом підтримала переважна більшість оунівців, не виступав проти тогочасного голови ПУНУ. Щодо дальшої тактики в діяльності організації, то її важко було визначити до кінця, адже невідомо було, як розгортатимуться події в Європі в умовах світової війни. Проте очевидною та доконечною була потреба очистити Провід ОУН від чужоземних агентів, насамперед — більшовицьких.

Перемовини між обома лідерами та їхніми прибічниками тривали майже півроку — до серпня 1940 р. Фактично, А. Мельник не мав серйозних аргументів у полеміці зі С. Бандерою і готовий був піти на компроміс з опонентами. Щойно у 1980-х рр. член ОУН(м) Ярослав Гайвас визнав, що головним архітектором і співтворцем розколу в організації був, власне, Зеновій Книш — колишній бойовик УВО, якого привів до А. Мельника Я. Барановський. «Не раз і не два у вужчому гурті, — згадував Я. Гайвас, — він хвалився: “Коли б не я, то вони були б не протиставилися Бандері!” Вони — це голова ПУН полковник А. Мельник і його оточення весною-влітку 1940. І це правда: коли б не було Книша — не було б розколу в ОУН! У хвилини, коли вже було близько до згоди, коли старше покоління революціонерів схилилося до думки, щоб поступитися молодшому, в акцію кидався З. Книш. Він завжди був скрайній і завжди був непримиримий супроти своїх українських партнерів і противників»³¹. Член ОУН і воїн УПА Юрій Пашковський (Юрій Борець) стверджує, що З. Книш став московським агентом ще у 1920-х рр.³²

Використовуючи необмежені фінансові, технічні, психологічні та інші засоби впливу, добре вишколені більшовицькі агенти постійно вносили розбрат у стан націоналістів. З початком німецько-радянської війни московська розвідка дала завдання своїм шпигунам співпрацювати з гестапо, щоби провадити діяльність, направлену проти українського націоналістичного руху. Про дієвість комуністичної провокаційної роботи в німецькому таборі пише в листі до митрополита А. Шептицького, датованому 19 жовтня 1941 р., доктор М. Дзерович: «В німецькому заплілі солідні дуже виразні признаки

³¹ Гайвас Я. *За оздоровлення основ // Визвольний Шлях*. — 1983. — № 4. — С. 425–426.

³² Борець Ю. *За Україну, за її волю*. — Б. м., 1998. — С. 203–204.

большевицької розкладової роботи. Знаменито закаптурені агітатори вишукують усі проблеми, ще можуть в своєму розвитку вводити розлом і роздор поміж Німецьким Народом [...] В першу чергу ці агітатори помітили, що між віруючими кругами війська і невіруючими партійними кругами росте з дня на день велике напняття [...] Вони пускають вістки, що велика частина Партії є зовсім большевицька, та що ніхто не знає, як вона розплатиться з противниками. Вони намовляють писати жінкам до чоловіків до війська, що партія відбирає дітям змогу вчитися Божого слова. Військо — проти партії, а партія проти церкви. Збільшилось число протидержавних та противійськових саботажів. Пропаганда вищості і демократизму большевизму з фашизмом»³³.

Обидві ОУН не використали низки можливостей, щоб об'єднатися в роки війни і повосенний час. Про причини цього екс-генерал КГБ, згодом «дисидент» О. Калутін у лютому 1997 р. згадував: «[...] весь КДБ України був настроєний на боротьбу проти ОУН [...] Україна була однією з головних складових частин Радянського Союзу, і спроби від'єднати її від СРСР вважали одним із найсерйозніших державних злочинів. І в цьому сенсі українські націоналісти були найзліснішими й прямими ворогами радянської влади [...] Якщо з вірменською організацією “дакнакцутюн” (існувала така організація, вона, до речі, була наскрізь просякнута радянською агентурою) ми могли знаходити спільну мову, то з українськими націоналістами це було важкувато. Але, втім, ми мали агентів і там. Вони перебували на контролі і в Москві, і в Києві [...] У нас, в правлінні “К”, був спеціальний підрозділ, який вів справи українських націоналістів за кордоном [...] Керівником відділу при мені був Філімонов, а потім — Нечипоренко»³⁴.

Отож, більшовицька агентура зуміла безкарно проводити спецоперації, вносячи розбрат в ОУН і провокуючи братовбивство. А ПУН на чолі з Є. Коновальцем не знайшов засобів, аби нейтралізувати вплив супротивників. Слабкими психологічно та морально виявилися наші провідники, які дозволили себе обманути ворожим агентам, не зумівши відрізнити ворогів від співвітчизників-опонентів.

³³ ЦДДА України у м. Львові. — Ф. 358. — Оп. 3т. — Спр. 169. — Арк. 1–2.

³⁴ Піховиш В. Україна та США: співпраця політеліт чи їх взаємопроникнення? // ПіК. — 2000. — № 1. — С. 4.

Сьогодні північно-східний сусід гальмує входження суверенної Української держави у світове співтовариство на рівноправних партнерських засадах, блокує її вступ до НАТО та ЄС. Проте вітчизняні політики не хочуть вивчати і засвоювати уроки історії. Та маємо надію, що сконсолідована українська нація зможе направити представників влади на вирішення нагальних державних проблем і це забезпечить процвітання України та добробут її громадян.